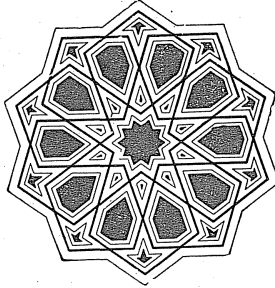

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ TARAFINDAN
ÜÇ AYDA BİR ÇIKARILIR

III-IV

1954

TÜRK TARİH KURUMU BASİMEVİ—ANKARA

1 9 5 4

HASAN BASRÎ'NİN KADER HAKKINDA HALİFE ABDÜLMELİK B. MERVAN'A MEKTUBU*

Çevirenler :
LÜTFİ DOĞAN - YAŞAR KUTLUAY

Abdülmelik b. Mervan'ın Hasan Basrî'ye mektubu :

Emirül Müminîn Abdülmelik b. Mervan'dan Hasan Basrî'ye: Sana selâm olsun, Zatından başka ilâh olmayan Tanrıya hamdü sena ederim. Bundan sonra: Daha önce geçen âlimlerden hiç birinde duyulmamış bir tarzda kader meselesini izah etmekte olduğun Emirel Müminîne ulaştı; Emirel Müminîn, zamanına kadar yaşayan sahabeden hiç birinin bu konuyu senin izah ettiğin gibi anladığını ve hakkında fikir yürüttüğünü bilmiyordu; Halbuki senin salâhi halini, dinindeki faziletini, ilme karşı olan anlayış, istek ve titizliğini biliyordu. Bütün bunlardan sonra, Emirel Müminîn senden nakledilen bu sözü beğenmedi. Bu meseledeki fikrini O'na yaz. Bu iddiada nereye dayanıyorsun? Resulullahın ashabından birinin rivayetine mi, yoksa kendi fikrine mi, yahutta Kur'an'ın tasdik ettiği bir hükme mi? Biz bu mesele hakkında senden önce münakaşa etmiş veya söz söylemiş bir kimse işitmedik, bu husustaki görüşünü Emirel Müminîne bildir ve açıkla. Tanrının selâm, rahmet ve iyiliği sana olsun.

Hasan Basrî'nin —Allah ona rahmet etsin— cevabı :

Hasan Basrî'den Allahın kulu Abdülmelik'e :

Ey Emirel Müminîn! sana selâm olsun ve Allahın rahmeti üzerine olsun. Zatından başka ilâh olmayan Allaha hamdü sena ederim. Bundan sonra; Allah, Emirül Müminîn'i salâha erdirdin ve onu, taatile amel ve rızasını talep eden, emrettiği şeylere uymakta sürat gösteren velilerden eylesin. Emürel Müminîn —Allah onu salâha erdirdin— geçip giden birçok iyi insanların birkaçı arasındadır. Sayısı az olan iyilik ehli örnek ittihaz edilir, kendilerine itimat edilir ve işlerinde onlara uyulur. Allahın emrile amel eden, O'nun hikmetini güden ve Hazreti Resulullah'ın sünnetine uyan, seleften birçoklarına ulaştık. Onlar hakkı inkâr etmezler, batılı hak göstermezler, Allahın kendi nefsine isnat ettiğinden başka eşyeleri O'na isnat etmezler ve Allahın mahlûkatına karşı kitabında gösterdiği hüccetlerden başka bir hüccet getirmezlerdi.

Allahu Teâlâ şöyle buyuruyor: "İnsanları ve cinleri ancak bana ibadet etmeleri için yarattım. Onlardan ne bir rızık ne de beni beslemelerini istiyorum. 51/56-567" Allah bu âyette ibadeti için yarattığı mahlûkatına ibadetle emretmiştir. Allah onları bir iş için yaratıp sonra işle onlar arasına girmemiştir. Zira Allah kullarına karşı zalim değildir. Daha evvel geçen Selefiyeden hiçbiri bu sözü inkâr ve münakaşaya kalkışmamıştır, çünkü onların hepsi bu konuda bir tek fikir etrafına toplanmışlardır.

Biz herkesi (Allahın adaletini) inkâr edip sapıklığa sevkedicî heva ve hesvese kapılmış, Allaha yakınlaşmadan alıkoyan günahlar işlemiş ve Allahın kitabını tahrif etmiş bulduğumuz için bu konuda görüşümüzü ortaya atmış bulunuyoruz. Allahın

* Bu tercümede, Prof. H. Ritter'in *DER ISLAM* dergisi (Band XXI, Heft I, ss. 1-83, Berlin und Leipzig 1933) nde yayımlanmış bulunan "*Studien zur Geschichte der islamischen Frömmigkeit. I. Hasan al-Basri.*", adlı makalesinin sonuna eklenmiş olan edition critique'li metin esas alınmıştır.

dininde keyfi fikirlere yer yoktur. Allahu Tealâ şöyle buyuruyor: “Ne sizin boş arzularınız, ne de ehli kitabın boş kuruntuları ile (Allahın vadettiği sevap) elde edilemez. 4/122” Her kim bir fenalık yaparsa onun cezasını bulur. Allahın kitabından delil getiremeyen her söz muhakkak ki sapıklıktır. Allahu Tealâ, “Gerçek söylüyorsanız, haydi davanıza isbat getirin. 2/111 ve 28/75” yani heva ve hevesinizle uydurduğunuz ve bana nisbet ettiğiniz hususlarda delil gösteriniz ve “Onlar, o zaman hakkın Allaha ait olduğunu bilip anlar ve uydurdukları putlar da onlardan ayrılıp nihan olurlar. 28/75” demektedir.

Ey Emirel Müminîn! Allahın hükmünü ve kazasını bilmeyenlerin boş lâfını bırak da kitabın sana söylediğine kulak ver. Allah bir kavme ihsan ettiği nimeti onlar kendileri değiştirmedikçe üzerlerinden eksik etmeyeceğini söylemektedir. O halde nimetin başı Allahu Tealâdan ve bu nimetin değiştirilmesi —onlara emrettiği şeylere muhalefetlerinden dolayı— kullardandır. Allahın, “Allahın nimetini küfre çevirip değiştirenleri ve kavimlerini cehennem olan helâk yurduna sokanları görmüyor musun? 14/27-28” âyetinde buyurduğu gibi, nimet Allahtandır, onu tebdil etmek de kullardandır. Çünkü onlar Allahın emrettiklerini terkedip nehyettiklerini işlediler. Allah, “. . .Kötülüğün gizlisine de âşikârına da yaklaşmayın. . . 6/15” diyor. Allahın nehyettiği kendinden değildir; zira O, hoş görmediğine razı olmaz ve razı olduğuna da hoşnutsuzluk göstermez. Nitekim Allah şöyle buyurmaktadır: “Küfrederseniz, şüphe yok ki Hak Tealâ sizden müstağnidir. (Her ihtiyacımı fevkindedir), kullarının küfretmesine razı olmaz, şükrederseniz (sizin şükredici olmanızdan) hoşnut olur. 39/7” Küfür Allahın kaza ve kaderinden olsaydı, Allah da yaptığından (küfürden) hoşnut olurdu. Allahu Tealâ kaza ettiği bir şeyden sonradan hoşnutsuzluk duymaz. Eziyet ve zulüm, Allahın kazasından değildir. Onun kazası, maruf’u, adl’i, ihsan’ı ve akrabalara yardımı emir, fuhuş, fenalık ve azgınlığı nehyetmektir.

Allah şöyle buyuruyor: “Tanrın irade buyurdu ki, Ondan başkasına tapmayın, ana ve babanıza iyilik edin. 17/23” Ey Emirel Müminîn! işte Allahın Kitabı konuşuyor, Allahtan daha güzel kim söyleyebilir? “Her şeyi bir ölçüye göre yapan, sonra ona (hedefini) gösteren. . . 87/3” buyurmuş, bu âyette her şeyi bir ölçüye göre yapıp sonra onu sapıtır dememiştir. Allah kullarına yol göstermiştir. Onların dinlerinde ve işlerinde şüphe içinde bırakmamıştır. Hatta Allah hidayetini verilmesini kendinden, yanılmanın peygamberinden olduğuna hükmediyor. Ve diyor ki: “De ki (Peygambere hitaben), ben yanılırsam yanılmamın vebali bana aittir. Doğru yola gidersem bu da Tanrının bana olan vahyi sayesinde. 34/50” Peygamber yanıldığı vakit yanılmanın vebalinin kendinden olmasını sen (Emirel Müminîn) kabul edip, yanlışlığın bizden olabileceğini kabul etmez misin? Allahu Tealâ “yolu göstermek bize düşer. . . 92/12” buyuruyor, yanıltmak bize düşer, demiyor. Allahın Kitabına hakkını ver, sakın Onu tahrif ve olmayacak şekilde ve olmayacak şekilde tevil etme, Allah bir şeyi kullarına açıkça nehyettikten sonra, cahil gafillerin dedikleri gibi, onların gizlice yapmalarına muktedir kılmaz. Böyle olmuş olsaydı, “Dilediğinizi işleyin. 41/40” yerine, “Üzerinize takdir ettiklerini işleyin” der, “Dileyen insansın, dileyen (inkâr etsin) kâfir olsun. 18/29” demeyip, bunun yerine “İstedğim kimse iman etsin, istediğim kimse de kâfir olsun” derdi. Allah buyuruyor ki. . . “Allahın emri olup bitmiş katî bir fermandır. 33/38” Onun emri kaderi, kaderi de meridir. O, fuhuşu ve fena olan şeyleri emretmez, etmetmiş olduğunu iddia eden bir takım insanları Allah şu sözü ile ayıplıyor: “Onlar bir hayasızlık yaptıkları zaman, “babalarımızı bu hal üzere bulduk, Allah da bize bunu emretti” derler. De ki: Hak Tealâ hayasızlığı asla emretmez, siz bilmediğinizi mi Allaha isnat ediyorsunuz? 7/27”.

Allahın kitabı karanlıkta nur ve ölüm vaktinde de hayattır. Allah kullarına kitap

ve Peygamberlerinden başka bir hüccet vermemiştir, "...Tâ ki helâk olacak olan kimse bile bile helâk olsun, diri kalacak olan da bilerek diri kalsın. 8/42" buyuruyor.

Ey Emirel Müminîn! Allahu Tealânın "İçinizden ileri geçmek veya geri kalmak isteyenler... 74/37" sözü üzerinde düşün. Muhakkak ki Allah iyilik, yapıp ileri geçenlere cenneti hak etmeleri, fenalık yapıp geri kalanlara da cehennemi hak etmeleri için kudret vermiştir. Eğer hakikat batıl itikat sahiplerinin iddia ettikleri gibi olsaydı, ne ileri gidebilmeleri ne de geri kalmaları mümkün olurdu. Ne ileri giden yaptığı işten dolayı övülür ve ne de geri kalan azarlanırdı. Böylece iddialarına göre, bu (kudret) onlardan da değildir, onlara verilmiş de değildir. Onların işlemiş oldukları bir şey olduğuna göre de Allah bu konuda söz söylemiş ve cezalarının, yaptıklarının karşılığı olarak onlara yazıldığını şöyle ifade etmiştir: "Bunlar işlediklerinin karşılığıdır. 56/24"

Ey Emirel Müminîn! insanlar Allahın Kitabına itiraz ederek onu tahrif ettiler. Allahın sözlerinin bazısı, diğer bazılarına yalanlamaz, O ancak bazısı bazısına benzeyen belîğ şekilde söylenmiş bir Kitaptır. Onun âyetleri birbirine zıt değildir. Zira O (kitap) "Her işi çeviren, her mahlûk tarafından övülen Allahın vahyidir. 41/42

Sonra, ey Emiral Müminîn! Allahın, "Ruha ve ruhun kemaline (dikkat et), ona hak yoldan uzak kalmamayı, kötülükten sakınmayı ilham ile öğretti. 91/7-8" sözünü düşün. Allah, Âdem oğlunun tabiatına ilhamla iyiliği kötülükten ayırma (kudretini) vermiştir. Sonra Allahu Tealâ diyor ki: "Kim öz canını tertemiz tutarsa felâh bulur, kim öz canını kirletirse hüsrana uğrar. 91/9-10" Eğer onun öz canın kirleten Allah olsaydı hüsrana uğramaması gerekirdi.

Ey Emirel Müminîn! Allahın, "Onlar yine, Tanrımız, diyecekler, kim bizim bu hale uğramamıza sebep oldu ise, onun ateş içindeki azabını kat kat arttır. 38/61" âyetini düşün. Onların o hale uğramasına sebep olan Allah olsaydı... [*] Fakat Allah onların bu hale uğramasına ve sapıtmalarına kimin sebep olduğunu söylüyor ve diyor ki: "Onlar, Tanrımız, diyecekler, biz büyüklerimize, ileri gelenlerimize uyduk, onlar da bizi (sapıttılar) yolumuzu şaşırıttılar 33/67". O "büyükler" ve "ileri gelenler" onların küfre sapmalarına ve yollarını şaşırıttıklarına sebep olmuşlardır.

Ey Emirel Müminîn! Allahın "kâfir olanlar: Tanrımız! Cinden, insandan, bizi baştan çıkarıp sapıklığa götürenleri bize göster ayaklarımızın altına alalım ki aşağılarda bulunanlardan olsunlar, diyecekler 41/29" sözünü düşün. Yine Allah "biz insana yolu gösterdik, o da şükredici olur veya nankörlük eder... 76/3" âyetinde şöyle söylüyor: Biz kula doğru yolu gösterdik, ya şükreder, onu mükâfatlandırırız, yahut da küfreder, küfrüne karşılık olarak cezalandırırız. "...Kim şükrederse kendi öz canı için şükretmiş olur, kim küfrederse bilsin ki Hak Tealâ müstağnidir (şükre muhtaç olmadığı halde) hamdü senaya lâıyk olan O'dur 31/12". Yine Allahu azze ve celle, "...Zaten Firavun kavmini saptırmış ve doğru yola götürmemiştir 20/79" diyor. Ey Emirel Müminîn! Allahın dediği gibi sen dede ki, "kavmini sapıtan Firavundur". Allahın sözüne muhalefet etme, Allahın nefsi için razı olduğundan başkasını Allaha isnat etme. O şöyle söylemiştir: "Yolu göstermek bize düşer, sonraki hayat da, önceki hayat da bizimdir. 92/12-13" O halde yolu göstermek Allahtan, sapıtma kullardandır. Ey Emirel Müminîn! Allahın şu sözünü düşün: "Bizi ancak günahkârlar saptırmışlardır 26/99" ve "Samirî onları baştan çıkardı 20/85" ve "Şeytan insana apaşıkâr bir düşmandır 17/53", "Semud'a gelince, onlara dosdoğru yolu göstermiştik, fakat körlüğü hidayete tercih ettiler, onları işleyip kazandıkları yüzünden kör edici

[*] Burası metinde eksiktir, cümle tamamlanmıyor.

azabın yıldırımını tuttu 41/17". Yol gösterme işi Allahtan başlamış ve onların körlüğü hak kazanmaları heva ve heveslerine uymalarıyla olmuştur.

Ey Emirel Müminîn! mektubum ve sözüm sana uzun gelmesin, çünkü mektubumda, zulmü Allaha nisbet edip, kendilerini bundan uzak tutanlara karşı açık deliller vardır. Rabbına âsî olduğu zaman "Tanrımız! kendi nefsimize zulmettik, sen bizi yargılagamayı esirgersen, muhakkak ki ziyan edenlerden oluruz. 7/23" dediğinden dolayı kendisine uyulması en doğru olan babımız Âdemi misal gösteriyorum. Âdem Rabbına "bu başıma gelen senin kaza ve kaderindir" dememişti.

Yine Musa da bir adam öldürünce: "Bu iş şeytan işidir, dedi, şeytan apaşıkâr ve baştan çıkarıcı bir düşmandır. Musa, "Ulu Tanrım, dedi. Ben öz nefsimi ziyana uğrattım beni affet (Hak Tealâ da) onu affetti 28/15-16" buyurmuştur. Musa, bu iş şeytandandır, cahil ise, bu Rahman'ın işidir, der. Allahın bize kitabında kıssasını anlattıkları kimselerin hepsi bunu kabul etmişlerdir. Allah şöyle buyurmuştur: "(Kabil dinlemiyerek) nefesine uydu ve nefsi ona kardeşini öldürmeyi kolaylaştırdı, o da kardeşini öldürdü ve hüsrana uğrayanlardan oldu 5/33" İnsanlar arasında "Sen zalimsin, kötülüklerin sebebi sensin" sözünü kabul edecek kimse yoktur. Hoşlanmadıklarını Allaha, hoşlandıklarını kendi nefislerine nisbet ederler. "Kalplerinde eğrilik bulunup (başkalarını) saptırmak maksadiyle müteşabih âyetlere tâbi olan ... 3/7" kavim, bu işte ancak helâk olmuştur. Bunları münakaşa ederler ve Allahu Tealâ: "Allah istediğini saptırır, istediğini de doğru yola götürür. 13/27" demiştir, derler. Fakat âyetin öncesine ve sonuna bakmazlar. Âyetlerin öncesinin ve sonunun delâlet ettiği mânâyı düşünseler, dalâlete düşmezler.

Allah şöyle buyurmuştur: "Hak Tealâ iman edenleri bu dünya hayatında da, âhirette de sağlam sözlerle temkinleştirir. Zalimleri sapıklıkta bırakır ve Allah dileğini yapar 14/27". Yani, iman edenleri imanlarıyla ve iyilikleriyle yollarında temkinli kılar, zalimleri de Allahı inkâr ve Ona düşmanlıkları ile saptırır, işte Allahın iradesi budur. Allah şöyle buyurmuştur: "Vaktaki onlar döndüler, Allah da onların kalplerini döndürdü 61/45". O halde onlar dönünce, Allah onların kalplerini döndürmüştür. Yine Allah şöyle buyuruyor: "... Bir çoklarını dalâlette bırakır, bir çoklarına da hidayet nasib eder. Dalâlette kalanlar ancak fâsıklardır. Bu fâsıklar, Allah ile müebbed bir surette akdolunan misakı bozarlar. Allahın bitişmesini emrettiği şeyi parçalarlar, yer yüzünde fesat çıkarırlar. İşte asıl öz canlarına zarar verenler bunlardır. 2/26-27". Yine Allahın "azap hükmünü giyecek olan kimseyi ateşten kurtarmak senin elinde midir? 39/19" sözlerinde münazaa ederler. Allah şu sözü ile de kimin azaba lâyık olduğunu mahlûkatına beyan ediyor: "Böylece kâfir olanların cehennemlik oldukları hakkındaki söz ve hüküm yerini buldu. 10/33,. O halde onların cehennemlik oldukları hakkındaki söz ancak fıski işlemelerinden sonradır.

Allahın şu sözü de üzerinde münakaşa edilenlerdendir: "Hiçbir kimse Allahın izni olmaksızın iman getiremez. 10/100" Buradaki izin kelimesi, serbest bırakma mânâsındadır. O halde Allah herkesi iman karşısında serbest bırakmış ve iman edebilmeye muktedir kılmıştır. Allah diyor ki: "Gönderdiğimiz her peygamberi ona Allahın izniyle itaat olunsun diye göndeririz 4/63". O halde Allahtan itaat edilmesi için bir peygamber gönderip sonra onunla, halkı ve taatı arasına girmek istemez. Bu Allahın sıfat ,adalet ve hikmetinden ne kadar uzaktır.

"... İçinizden ileri geçmek veya geri kalmak isteyenler... 74/37" âyeti ile "İçinizden isteyen doğru yola gider, bütün âlemlerin Tanrısı olan Allah bir şeyi dilemeden siz onu dileyemezsiniz. 81/38" âyeti üzerinde münazaa vardır. Allah doğru söylemiştir. O hayır dilediği zaman bizim için diler. Meselâ, biz dilemeden bizim için dilemiş olduğu hayırlardan birisi bizi iyiliğe yöneltip onu bize göstermesidir.

Şöyle buyuruyor: "Allah size kolaylık ister, zorluk değil. 4/26", "Allah size herşeyi belli etmeyi, sizi sizden evvelkilerin yollarına iletmeyi, tevbenizi kabul etmeyi ister. Allah her şeyi bilir ve iyi düşünür. Haktealâ sizin tevbelerinizi kabul etmeyi ister. 4/26". Allah bizim tevbe etmemizi isteyip, sonra ondan bizi menetmez ve menetmemiştir.

Gayrı meşru çocukları ve bu gibilerini yaratmış olduğundan dolayı, Ona itiraz ederler. Allah zâni'ye çocuktan dolayı değil, emrine karşı gelmiş olmasından dolayı azap eder. Bu karşı gelme çocuktan ayrı bir şey olan zina işidir. Meşru olmıyan yere nutfeyi koyan zâni, kendisinin olmıyan yere tohum eken çiftçi gibidir. İsteddiğini yetiştirir istemediğini yetiştirmez.

Allahın şu sözü üzerinde de çekişiyorlar: "Yeryüzünde veya kendi öz canınızda uğradığınız hiçbir musibet yoktur ki yaratılmadan evvel Kitapta bulunmasın. 57/22". Bunu kendi görüşleriyle küfür ve iman, taat ve masiyetle tevil ediyorlar. Halbuki bu böyle değildir. Bu musibetler ancak mallarda, nefislerde ve yapılan işlerin neticelerindedir. Allah bize böylece bildirmiştir. Bu dünyanın metaile şımarık kimselerin yaptıkları gibi sevinmememiz ve ele geçiremediğimiz şeylere müteessir olmamamız için bizi zenginlik ve fakirliğe, zorluk ve kolaylığa müptelâ kılmıştır. Sonra bize sabredenleri beyanla diyor ki: "...Fakat sen sabredenleri müjdele, onlar ki bir musibete uğradıkları zaman 'biz Allahınız ve Allaha dönücüyüz' derler. Bunlar onlardır ki tanrıları tarafından yarlıganırlar, bağışlanırlar. Doğru ycl üzerinde olanlar da onlardır. 2/156-157". Eğer bu iman ve küfürde olmuş olsaydı, Allah, "Ta ki elinizden çıkana tasalanmayınız ve Allahın size verdiği ile sevinip şıarmayınız... 57/23" buyurmaz, bilâkis "ta ki imanınızı kaybettiğinize tasalanmayınız ve (Allahın) size ondan verdiği ile sevinip şıarmayasınız" derdi. O halde insan dininden çıkan şeye müteessir olmaz da neye olur? Allahu Tealâ buyuruyor ki: "De ki: Allahın inayeti ile, rahmeti ile ve yalnız bunlarla sevininler, bu onların bütün toplayıp yığdıklarından daha hayırlıdır. 10/58". Uyanık olan kimseler için hakikat açıktır, lâkin birçokları bunu farketmezler.

Ey Emirel Müminîn! Allah bir kulu kör edip sonra "gör, yoksa sana azabederim" veya sağır edip sonra "işit, yoksa sana azap ederim" yahut dilsiz edip "konuş, yoksa sana azap ederim" demiyecek kadar insafı ve âdildir. Ey Emirel Müminîn! bu akıl sahipleri için gizlenmeyecek bir hakikattır.

Allahın, "onların (insanların) bir kısmı bedbaht, bir kısmı da bahtiyar olacaktır. 11/106" sözünde münazaa ve bu âyeti şöyle tevil ettiler: Allah Tealâ kullarını annelerinin karnında bedbaht ve bahtiyar olarak yaratmıştır. Bedbaht yarattığının bahtiyarlığa ve bahtiyar yarattığının da bedbahtlığa çevrilmesine imkân yoktur. Eğer hakikat tevil ettikleri gibi olmuş olsaydı, Allahın, kitapve peygamberlerinin bir mânası kalmadığı gibi, peygamberlerin onları takvaya davetleri ve salâha teşviklerinin de fayda ve mânası kalmazdı. Gerçekte bu âyetin tevili onların iddia ettikleri gibi değildir. Allah şöyle buyurmuştur: "O gün (ahiret günü) bütün insanların bir araya toplanacakları bir gündür. O gün ana baba günüdür. 11/103" sonra şöyle devam ediyor: "Allahın emri yerine geldiği gün hiç kimse, O'nun izni olmaksızın bir söz söyleyemez. O gün, onların (insanların) bir kısmı bedbaht, bir kısmı bahtiyar olacaktır. 11/105". O günün bahtiyarı, bugün Allahın emrine uyup o şekilde amel eden ve o günün bedbahtı, Allahın dinini istihfaf ederek emirlerini hiçe sayan kimsedir. Ey Emirel Müminîn! bil ki, Allahın emir kitap ve adaletine muhalefet edenler dinlerinde çok ifrata gitmiş olanlar ve cehaletlerinden dolayı her şeyi kadere yüklemiş olanlardır. Dünya işinde ise, bununla yetinmeyip bu gibi işlerde azimli ve tedbirli

davranırlar. Bu, hakikatin ağır, batılın hafif olmasından ileri gelmektedir*. Onlardan birine, dine ait bir emir verecek olsan: “Kalemler kurumuş (iş işten geçmiştir) ve ahlalara “bahtiyar” veya “bedbaht” yazılmıştır, cevabını verir. Birisine “dünya yolunda nefsini yorma, sıcak veya soğukta kendini işe koşma ve canını yolculukta tehlikelere atma, nasıl olsa rızkın hazırlanmıştır” desen kabul etmez. Yine “koyunlarının başına çoban bırakma, kurtların yiyeceği ve hırsızların çalacakları, ölecek ve kaybolacak olanlar takdir edilmiştir, sen onları korumaya muktedir olmazsın; Allahın muhafaza edilmesini takdir ettiği hiçbir şey zayi olmaz” desen kabul etmez. Yine, “atını ve deveni kaçacak diye iple bağlama, ne takdir edilmişse o olur, bağlasanda bir bağlamasan da” desen kabul etmez. Yine, “sakın dükkânını ve evinin kapısını —malının ve eşyanın kaybolmasından korkarak— kapama, zira senin kapıyı kapaman, Allahın takdirini değiştirmez” desen, bunu da kabul etmez. Dünyaya ait herhangi bir, işinde, bütün ihtiyat tedbirlerini alarak sağlamlaştırmaksızın hareket etmez. Eğer böyle yapmamasını söylersen bilgisizliğini ileri sürer, sonra da söyleneni kabul etmez. Bütün bunlara rağmen din meselelerini kadere terkeder. Bunlar hakkın ağır, batılın hafif olmasından ileri gelir.

Allahın şu sözünde münazaa ederler: “Allah dileyseydi, hepsini hidayet üzere toplardı, öyleyse sakın cahillerden olma 6/35”. Bu müşriklerin müslüman olmamalarından dolayı müteessir olduğu için Allahu Tealânın peygamberine ettiği sitemdir. Bir âyetinde de buyuruyor ki: “Sen onların bu söze (Kuran’a) inanmayıp; yanından çıkıp gitmeleri yüzünden üzüle üzüle kendini öldürecek misin? 18/6”. Allahu Tealâ bu âyetinde Peygamberine kudretinden haber veriyor ve Allah onları itaate icbar etseydi, muhakkak ki buna gücü yeterdi. Bu O’nu aciz kılmazdı. Fakat O, herkesi kendi ameline göre mükâfatlandırmak için onların bu şekilde hareket etmelerini irade etti. Buyuruyor ki: “Tanrın dileyseydi yeryüzündeki (insanların) hepsi de toptan iman ederlerdi. Öyleyse sen, ne için insanları mümin olsunlar diye zorlamak istiyorsun? 10/99”.

Allahın şu sözü de münazaa ettiklerindedir: “Biz cehennem için İns ve Cin’den (öyle kimseler) yarattık ki kalpleri vardır, bu kalplerle idrak etmezler, gözleri vardır, onlarla görmezler, kulakları vardır, onlarla duymazlar. Bunlar dört ayaklı hayvan gibidirler. Belki daha da şersemdirler. Gafil olanlar bunlardır. 7/178”. Bu âyeti şöyle tevil ettiler: Allah yaratma işine başladığı vakit bazı kimseleri cehennemlik kıldı. Bunlar Allahın istediği taati yerine getirmeğe muktedir değillerdirler. Diğer bazı kimseleri de cennetlik yaratmıştır. Bunlar da Allah’ın istemediği masiyeti işlemekten acizdirler. Nitekim (Allah) kısayı uzamaya kudreti ve siyahı da beyazlanmaya kabiliyeti olmaksızın yaratmıştır. Cehennemlik olanları mümin olmaları için azaba duçar etmiştir. Böylece Allahı en çirkin sıfatlarla tavsif ettiler. Halbuki Allah şu sözü ile onların kötü işleri ve şüphelerinden dolayı cehenneme gideceklerini bildiriyor: “Kalpleri vardır, bu kalplerle idrak etmezler; gözleri vardır, onlarla görmezler 7/178”. Nitekim Allah şu âyetinde şöyle demişti: “Firavun hanedanı, sonradan kendine düşman kesilecek ve onların üzülmelerine sebep olacak olan Musa’yı aldılar. 28/8”. Halbuki onlar Musa’yı kendilerini neşelendirmesi için almışlardı. Yine Allah: “Onlara mühlet vermemiz günahlarını arttırmaları içindir. 3/177”. âyetile Allah onların ibadeti terketmelerile günahlarının çoğaldığını bildiriyor. Allah arapların âşına oldukları dille konuşuyor. Meselâ, bir Arap şairi şöyle söylemiştir :

*Zamanın harap etmesi için bina yapılması gibi,
Anneler de yavrularını ölüm için beslerler.*

* Metinde bu cümle لئقل الحق و خفة الباطل şeklinde yazılmıştır. Doğrusunun لئقل الحق و خفة الباطل olması gerektir.

Burada şair, çocukların sonunun ölüm, binaların sonunun da harabiyet olduğunu bildiriyor. Halbuki yavrular, ölüm için değil, beka için beslenirler; meskenler de harap olmaları için değil, mamur kalmaları için yapılırlar. Ey Emirel Müminîn! Kuran da arapça bir kitaptır ve Allah onu Araplara kendilerinin bildikleri dille indirerek, onlara alışık oldukları bir dille hitap etmiştir.

Allahın ilmi konusunda da münakaşa ederek, "Bir kavmin küfrünü Allah bilir, bunlar iman edemezler. Zira mani olan Allahın ilmidir" derler. O halde onların iddiaları şöyle oluyor: Allah kullarına kaldıramıyacakları ve terkedemeyecekleri şeyleri yüklüyor. Allah şu âyetle onları yalanlar: "Allah bir kimseye gücünün yetmiyeceğini yüklemez. 2/286". Ancak onların küfür ihtiyar etmelerinin kendi heva ve hevesleri ile olduğunu bilir. Onlar bu bilgiyi Allahın, dışına çıkamıyacakları renk, suret, uzunluk ve kısalık gibi alacakları şekili bilmesine benzetirler. Hakikat dedikleri gibi değildir. Zira uzunluk, kısalık, suret ve renkler Allahın filleriidir. Bunlarda onların seçmek ve değiştirmek kudretleri yoktur. Allah onların küfrü kendi hevalarına uymakla ihtiyar ettiklerini bilir. İman ve adalet hususunda onları tecrübe etmek gayesile, kendilerine verdiği kudretle bunu yapmağa muktedirdirler. Yine Allah, onların istemediklerini bırakacaklarını bilir. Nitekim Hızır'ın kusurlandırdığı gemi de böyledir. Eğer bu gemi sağlam olarak kıralın yanına uğrasaydı, onu gasbedeceğini ve Hızır onu kusurlandırınca almıyacağını; yine Hızır'ın öldürdüğü çocuğun, yaşadığı takdirde, ebeveynine küfür ve azgınlıkla yıldıracığını; öldürürse, ebeveyninin küfür ve azgınlığından kurtulacağını; yine Hızır'ın tamir ettiği duvar; duvar tamir edilmemiş olsa, altındaki hazinenin kaybolacağını, yapıldığı takdirde ise duvarın altındaki hazinenin kalıp iki çocuğun yetişerek Allahın fazlı keremiyle hazinelerini çıkaracaklarını bilir. Sonra Musa'ya (Hızır) şöyle der: "Ben bunları kendi reyimle yapmadım 18/83" zira bunu, bana Allah öğretti. Nitekim Allah da şöyle buyurmuştur: "Ona kendimizden ilim öğrettik".

Resulullah (S. A)ı. yol uzun ve meşakkatli olduğu için terkeden münafıkların durumunu bilir. "Kazanç kolay yol yakın olsaydı, arkasından gideceklerini bilir. Fakat mesafe onlara uzak geldi. Onlar Allah namına yemin edecekler: 'gücümüz yetseydi, elbette sizinle beraber çıkardık' diyecekler. Bunlar kendi öz canlarını helâk ediyorlar. Allah onların yalancı olduklarını bilir 9/43"¹ Zira onlar isteselerdi sefere iştirak edebilirlerdi.

Allahın şu âyetleri üzerinde de ihtilâf ederler: "(Ey insan) sana gelen her iyilik Allahtandır. Sana gelen her fenalık ise kendindedir 4/79". "Deki: Hepsi de Allahtandır. Fakat bu adamlara ne oluyor kendilerine anlatılanı anlamağa yanaşmıyorlar? 4/78". Bunu kendilerine göre taat ve masiyetle tefsir ediyorlar ve küfür, fışk, isyan, zulüm, cevr, bühtan ve bütün kötülüklerin Allahtan geldiğini iddia ediyorlar. Hakikat böyle değildir. Fakat münafıklar, Allah kendilerine geçim ve sağlık hususunda bir lûtufta bulunursa 'bu Allahtandır' ve geçim darlığı, hastalık, çoraklık, kıtlık ve kısrılık gibi hoşlanmadıkları bir şeye Allah onları duçar ederse 'bu Hz. Muhammed (A. S.)dendir' derler. Allah "De ki: Hepsi Allahtandır" diyor. Yani hepsini Allah yapıyor.

Nuh kıssasındaki Allahın şu sözü üzerinde münakaşa ederler: "Hak Tealâ sizin helâkinizi istese, benim size öğüt vermem, hayırhahlıkta bulunmam size hiçbir fayda vermez. Tanrınız Odur. Dönüşünüz Onadır 11/34". Bunu bilgisizliklerinden şöyle tevil ediyorlar: Nuh (A. S.) kavmi arasında 950 sene kaldı, Allah yoluna davet edip nasihatla bulundu. Halbuki O, kavminin kendine icabeti ve nasihatlerini kabul

¹ Tebuk seferinden kaçan münafıkları kastediyor.

etmesinin kendilerine bir faydası dokunacak mı dokunmayacak mı bilmediği gibi, Allah onlara bu nasihatleri kabul ettirecek mi, ettirmeyecek mi, onu da bilmiyordu. Hakikat onların tevil ettikleri gibi değildir. Nuh, kavmi usanıncaya kadar onlarla münakaşa etti. Sonunda Ona şöyle dediler: “Ey Nuh! Bizimle çok uğraştın, çekişin (artık yeter, davanda) gerçek isen, haydi bizi ne ile tehdit ediyorsan onu getir, Nuh onlara dedi ki: ‘Onu size dilediği takdirde ancak Allah getirir ve siz ondan kaçıp kurtulamazsınız 11/32’. Yani getirdiği vakit azabından kurtulamaz ve ondan korunamazsınız. Size azabın hulûlünde “size nasihat etmek istesem” o vakit “nasihat lerim fayda vermez 11/34”. Nuh (A. S.) azab inip de onlar tarafından görüldükten sonraki imanın onlara bir fayda vermeyeceğini biliyordu. Allah şu sözüle helâk ettiği milletleri beyan ediyor: “Onların, ceza ve azabımızı görünce, böylece iman etmeleri onlara bir fayda vermedi. Allahın kulları arasında ötedenberi kanunu, hükmü budur. Kâfirler işte o zaman ziyana uğrayacaklardır 40/85”. Bu Allahın sünnetidir. Azab müşahede edildiği vakit artık tevbe kabul etmez. Allahın şu sözüne gelince: “Hak Tealâ sizin sapmanızı istese benim size öğüt vermem, hayırhahlıkta bulunmam bir fayda vermez. Tanrınız Odur, dönüşünüz Onadır 11/34”. Esasında sapmak mânasına olan gaydan murad Allahın şu sözünde olduğu gibi azabıdır: “Onlardan sonra (öyle) nesiller geldi ki namazı bıraktılar, şehvetlerine uydular. Bunlar azgınlıklarının karşılığında elim azaba (gay) tutulacaklardır 19/59”. Araplar, filanca bugün gaye (azaba) atıldı” derler, bu “filancayı emir şiddetle dövdü, yahut, büyük bir cezaya çarptırdı” demektir.

Allahın şu sözü de üzerinde münakaşa ettiklerindedir: “Hak Tealâ her kimi doğru yola iletmek isterse, onun gönlünü İslâmiyeti (kabul için) açar. Her kimi sapıklıkta bırakmak dilerse, onun gönlünü darlaştırır, sıkıştırır ve bu adam zorla göğe çıkıyormuş gibi olur. Hak Tealâ böylece, iman etmeyenleri belâyâ ve horluğa uğratar 6/125”. Bu âyeti bilgisizlikleri yüzünden şöyle tevil ettiler: Allahu Tealâ salih amel işlemeden, bazı kullarının gönüllerini İslâmiyete açmış, bazı kullarının da küfür, fisk ve sapıklığı olmadıkları halde gönüllerini darlaştırmış, ve sıkıştırmıştır. Halbuki bu kimselerin Allahın kendilerini mükellef kıldığı taatı yapmaları imkânı olabilirdi. Bunlar ebediyen cehennemde kalacaklardır. Ey Emirel Müminîn! hakikat cahillerin iddia ettikleri gibi değildir. Rabbımız kullarına bunları yapmayacak. Çünkü O rahîm, âdil ve kerîmdir. O buyuruyor ki: “Allah bir kimseye gücünün yetmiyeceğini yüklemeyiz. Her kesin kazandığı iyilik kendine, işlediği fenalık yine kendinedir 2/286”. İnsanlar ve cinler Allaha ibadet etmeleri için yaratılmışlardır. Allah onlara teklif ettiği ibadetlerin birkaç katını yapabilecek kudrette işitmek, görmek ve sezme kabiliyeti vermiştir. Eğer emredilenleri yapıp, nehyedilenleri yapmamaya kudreti varsa, Allah, emredilenleri yapan kimsenin, taatlerinin karşılığı olarak bu dünyada gönlünü İslâmiyete açar, iyi işleri kolay kılar, küfür, fisk ve isyânı zorlaştırır. Büyük olsun küçük olsun, taat bakımından bu mertebeye ulaşan herhangi bir kimsenin hakkında Allahın hükmü böyledir. Tevbe ve itaate kudreti yettiği halde dünyada Allahın emrettiği taatten ayrılmayı küfrüne devam eden kimsenin gönlünü —sanki o göğe yükseliyormuş gibi— darlaştırır, sıkıştırır. Bütün bunlar, onun bu dünyada olan küfür ve dalâletinin cezasıdır. Tevbe emredilmiş ve yapılmasına çağırılmış bir iştir; fisk ve küfür bakımından bu mertebeye ulaşan bir kimse hakkında Allahın hükmü yine budur.

Ey Emirel Müminîn! Allah hikmetinde gönüllerini açmakla kullarını yapmaları gereken işlere teşvik ve yine hikmetinde onların gönüllerini darlaştırmakla yapmaları gereken işlerden uzaklaştırmasını kulları için rahmet olarak kitabında zikretmiştir. Allah bunu iyi hareket ettikleri vakit rahmeti ve fazlından yese kapılmalrı,

mağfîret, af ve kereminden ümitsizliğe düşmeleri için zikretmemiştir. Allahu Tealâ kitabında bunu beyan ederek buyuruyor ki: "Allah onunla (iman edip) rızasını kazananları selâmet yollarına iletir, iradesile karanlıktan aydınlığa çıkarır ve doğru yola götürür 5/18".

Ey Emirel Müminîn! bunu iyi düşün ve anla. Allahu Tealâ "O kullarımı müjdele ki, sözü dinler ve onun en güzeline uyarlar. Allahın hidayet ettikleri bunlardır. Tam akıllı insanlar da bunlardır 39/18". Allahu Tealânın şu âyetinde buyurduklarına kulak ver: "Ehli kitap olanlar inanıp (fenalıktan) sakınsalardı, şüphe yok ki, kötülüklerini örter onları nimet cennetlerine korduk. Onlar Tevratı, İncili ve onlara gönderileni yerine getirmiş olsalardı, tepeden yağan ve yerden çıkan bütün nimetler içinde kalır, onları yerlerdi... 5/68-69" ve yine "Şehir halkı iman edip sakınmış olsalardı gökten yerden bereketler yağdırırdık, fakat onlar (hakki) inkâr ettiler, biz de onlara yapıp kazandıklarının cezasını verdik. 7/95".

Ey Emirel Müminîn! bilmiş ol ki, Allah kullara yapılacak işleri kesin olarak mukadder kılmamıştır, fakat şöyle yaparsanız size böyle yaparım, böyle yaparsanız size şöyle yaparım, diyor ve onları ancak yaptıkları amellere göre cezalandırıyor. Allah kendine ibadet, dua edilmesini ve kendinden yardım dilenilmesini emrediyor. Eğer kullar Allahın indinde olan ecir isterlerse, Allah onlara yardım eder ve iyiliği elde etmek, kötülükleri bırakmak hususunda onlara muvaffak olmakta kolaylık gösterir. Allaha itaat edip yanındakini (ecir) isteyen kimse hakkında Allahın hükmü budur ki bence de söz budur.

Ey Emirel Müminîn! dikkatli ol, sakın "Allah nehyettiği şeyi kullarına takdir etmiştir, kulları ile emrettiği şeyin arasına girmiştir; kulları arasında kaza ettiğinin hilâfına davet eden peygamberler göndermiştir. Sonra, (doğru) yola gitmelerine müsaade etmediği halde, emirlerine icabet etmeyen kullarına ebediyen azab edecektir" deme, zira Allah zalimlerin iftiralardan beri ve yücedir.

Bu cahiller kime itiraz ettiklerinin farkındalar mı? Onlar: "İman ediniz, hakkınızda hayırlı olur 4/169" diyen Allahu Tealâya itiraz ediyorlar.

Cahiller —Onlar iman edemezler,

Allahu Tealâ —"Allaha davet edene (peygambere) icabet edin 46/31".

Cahiller —Allah, onlarla icabet arasına girmiştir.

Allahu Tealâ —"Tanrınız tarafından yarlıganmağa... koşa koşa yarışın 57/21".

Cahiller —Onlar nasıl yarışabilirler? Allah onlara katî olarak hareketleri hususunda cebretmiştir.

Allahu Tealâ —"Onlara ne oluyor da iman etmiyorlar 84/20".

Cahiller —Zira Allah onları iman etmekten alıkoymuş ve küfre daldırmıştır.

Allahu Tealâ —"Ey Ehli kitap! Hakkı gördüğünüz halde ne diye Allahın âyetlerini inkâr ile kâfir oluyorsunuz? 3/70".

Cahiller—Çünkü Allah onların kâfir olmalarını takdir edip, bu şekilde bırakmıştır.

Bu Allaha karşı itiraz ve kötü niyettir. "Bundan vazgeçmek hakkınızda daha hayırlı olur 4/170".

Cahiller —Allahın, "size kaza ettiğimden gazgeçin. Bu sizin için daha hayırlıdır, demek istediğini zannediyorlar. Allahu Tealâ buyuruyor ki "Allaha karşı yalan uydurmayın 20/61", ve "Öksüzün malına sinni rüşde varıncaya kadar en güzel bir tarzdan başka bir surette yaklaşmayın 6/152 ve 17/34", "Zinaya yaklaşmayın 17/32", "Allahın öldürülmesini haram kıldığı hiçbir canı öldürmeyin, meğer ki hak ile ola 17/33", "Âyetlerimi hasis bir menfaat mukabilinde vermeyin 2/41". Cahiller Kuranı Kerimdeki bunlara benzer bütün âyetlerden, Allah

kaza ve kaderinden kullarını nehyetti mânasını çıkarıyorlar. Yine “Allah peygamberine helâl kıldığı bir şeyi haram kıldıktan sonra kazasile amel etmesinden dolayı onu azarlamıştır” diyorlar, Allah şöyle buyurmuştur: “Ey Peygamber! Allahın sana helâl ettiği şeyleri nefsin için haram ediyorsun? 61/1”. Cahiller diyorlar ki, “Allah Peygamberine bir kaza ediyor, sonra ona izin veriyor, sonra da yaptığı işten dolayı onu azarlıyor”. Allah buyuruyor ki: “Allah seni affetsin... niye onlara izin verdin? /43”. Her nebi hata işlediği takdirde bunu Rabbına değil, kendi nefsinde nisbet eder. Allahın konuştuğu Hüdhüd diyor ki: “Kendisini de, kavmini de Allahı bırakıp güneşe secde eder gördüm. Şeytan onların işlediklerini gözlerine boyamış, onları doğru yoldan alıkoymuş 27/24”. Bu şekilde Kur’anı Kerimde pek çok âyetler vardır.

Ey Emirel Müminîn! işte cevaplandırılmasını istediğin sualleri böylece izah ve beyan ettim. Bu mektup üzerinde dur, iyi düşün, zira “O kalplere şifadır 10/57”. Risale tamam oldu.